

KAYIP SESLERİN İZİNDE

Emre Aracı

Beyoğlu'nun 1894 Kış Sezonundan Yitik Sesler

Emre Aracı, bir zamanlar Viyana'nın en önde gelen topluluklarından olan Hellmesberger Kuarteti'nin İstanbul'da verdiği konserlerin öyküsünü anlatıyor...

Araştırmacı yazarlar için 100 yıllık eski gazeteleri okumanın, o sararmış sayfaları teker teker çevirmenin en büyük tesellilerinden birinin, o an dolaşmakta oldukları tarih diliminde, o günün geleceğine dair hiçbir endişe duymamaları olduğunu düşünürüm hep. Çünkü yaşamları o sütunlara konu olanların, gelecekteki iyi-kötü bütün akıbetlerine, dünya olaylarının nasıl gelişeceğine, yaklaşan felaketlerin seyrine bir münecim kudretiyle hâkimdir gelecekte geçmişe bakan araştırmacı. Geçmişe dair bu bilgi birikimi güveni de beraberinde getirir. Belki de bu yüzden, şu aralar çoğu zamanımı arşivlerde geçmiş günlerin gazetelerini taramakla geçiriyorum; belleklerden silinmiş ufak tefek haberlerden bugüne güzellikler çıkartmak, toplumlar ve milletlerarası unutulup gitmiş kültür bağlarını hatırlamak ve hatırlatmak istiyorum.

Ve İstanbul'dan kilometrelerce uzakta, İngiltere'deki bilgisayarımın başında, Salt Galata Arşivleri'ndeki eski İstanbul gazetelerini, geçen yazımda Hans von Bülow'la ilgili alıntı yapmış olduğum 1894 yılının The Oriental Advertiser - Le Moniteur Oriental gazetesinin sayfalarını bıraktığım yerden çevirmeye devam ediyorum. O günün gazete sütunlarına konu olmuş ve günümüz şuurlarından çoktan silinip gitmiş o cânım konserlerin sesleri, solmuş gazete yaprakları arasında âdeta kurutulmuş çiçekler

1894 yılından 'The Oriental Advertiser - Le Moniteur Oriental', (Salt Galata Arşivi)

gibi karşıma çıkıyor.

Zira 1894 yılının oda müziği açısından Beyoğlu'nun en parlak yıllarından biri olduğunu doğrusu bu gazeteyi taramaya başlayınca kadar bilmezdim. Nitekim gazetenin 15 Şubat 1894 tarihli sayısında şöyle bir haberle karşılaşıyorum: "Hellmesberger Kuarteti dün Şark Ekspresi ile geldi." O devir Hellmesberger Kuarteti Viyana'nın en önemli oda müziği

topluluklarından biriydi. 1845'te Leopold Jansa tarafından kurulan kuarteti 1849'da kemancı Joseph Hellmesberger devralmış ve ardından oğul Joseph Hellmesberger topluluğu devam ettirmişti. Bir dönem çellist David Popper de kuartetin üyesi olmuştu. Ünlü kritik Eduard Hanslick'e göre Beethoven'ın geç dönem yaylı çalgılar kuartetlerinin Viyana'daki popüleritesi Hellmesberger Kuarteti'nin parlak yorumlarından ötürüydü. Brahms'ın piyanolu kuartetlerinde zaman zaman besteciye eşlik eden de yine Hellmesberger Kuarteti'ydü. Hatta Brahms'ın La Majör, 2. Piyano Kuarteti 1862 Kasım'ında Viyana'da ilk olarak seslendirildiğinde besteci piyano partisini çalmış ve ona Hellmesberger Kuarteti'nden müzisyenler eşlik etmişti. Oğul Joseph Hellmesberger kemancı olduğu kadar tanınmış da bir orkestra şefiydi. İstanbul'a gelmeden dört sene öncesinde 1890'da Viyana Saray Operası'nın başına "Hofkapellmeister" olmuş, 1901-1903 yılları arasında ise Viyana Filarmoni Orkestrası'nın daimi şefliğine getirilmişti. Kendisi operet, bale ve lied bestecisiydi aynı zamanda. Öğrencileri arasında Fritz Kreisler de vardı.

Hellmesberger Kuarteti İstanbul'a geldiğinde şehirde kolera salgını hâkimdi. 15 Şubat'taki ilk konserlerinin haberi 8 Şubat tarihli Le Moniteur Oriental'de duyurulduğunda bir üst satırda son bültene göre koleradan İstanbul'da 13 kişinin hayatını kaybettiği yazılıydı. Gümüşsuyu Hastanesi'nde, Kasımpaşa, Elmadağ ve Pangaltı'da ölümler olmuştu. Akşam saat 21:00'de başlayan konser Beethoven'ın Op.74, Mi bemol Majör kuartetiyle açılacaktı. Bunu Mozart'ın *Andante*'si, Boccherini'nin *Menuet*'i ve Grieg'in Op.27, Sol Minör kuarteti takip ediyordu. Grieg, bu eserini 1877-78 yılları arasında Norveç'in batısındaki Hardanger'de bestelemişti. Norveçli romantik ressam Hans Gude'nin 1847 tarihli *Hardanger Fiyordu* tablosuna bakıyorum da Grieg'in o coşkulu, lirik kuartetinin ancak böylesine bir manzaranın ilhamıyla yazılabileceğini düşünüyorum. Hatta Grieg bu manzaradan o kadar etkilenmişti ki Lofthus Köyü'nde herkesten uzak,

1890'lı yıllarda Hellmesberger Kuarteti (İstanbul'a gelen kadro)

Oğul Joseph Hellmesberger, (Ignaz Eigner, 1887)

sessiz ve sakin bir ortamda bestelerini notaya dökebileceği küçük bir kulübe inşa ettirmişti.

Hardanger Fiyordu, (Hans Gude, 1847)

Bugün Ullensvang Otelı'nin bahçesinde bulunan bu küçük kulübede bestelemişti Sol Minör kuartetini de. Eserin prömiyeri 1878 Ekim'inde Köln'de gerçekteşmişti. Dolayısıyla Grieg'in kuarteti, bestelenişinden 16 yıl sonra İstanbul'da seslendirilirken esasında devri açıısından "çağdaş" bir kompozisyondu.

Hellmesberger Kuarteti'nin Beyoğlu'nda verdiği üç konser de bugün Galip Dede Caddesi, 65 numarada bulunan Almanların sosyal derneği Teutonia'da gerçekteşti. 16 şubat 1894 tarihli Le Moniteur Oriental'de ilk konserin ardından çıkan yazıda şöyle deniyordu: "Dün akşam Teutonia salonunda seslerini duyuran dört sanatçının övgüleri artık İstanbul'da ya da başka bir yerde yapılmayacak. Böyle bir yüksekliğe ulaşan yetenek, eleştiriden kaçır ve hayranlık uyandırır. Dünkü konser programında yer alan

parçaların hayranlık uyandıran icrasında da böyle oldu. İşveçli besteci Grieg'in özgün motiflerle bezeli dörtlüsü ölümsüz Beethoven kadar dinleyicileri büyüledi. Boccherini'nin zarif minüeti bis olarak tekrar edildi ve sanatçılar birkaç kez sahneye geri çağrıldılar." Gazetenin Grieg'den "İşveçli besteci" olarak bahsetmiş olması bu devre İşveç ve Norveç'in birleşik bir krallık altında tek bir ülke olmasından ötürüydü. Hellmesberger Kuarteti İstanbul'u ikinci defa ziyaret ediyordu, ancak Teutonia'da o akşam salonun arka tarafları oldukça boştu. "İyi müziği takdir etmenin tek yolu, sanatı ve sanatçıları teşvik etmektir. Yine de reklamı yapılan üç konser için bir Türk lirasının fiyatı hiç de abartılı değil" diye yazan gazete bu olumsuz durumu protesto etmişti. Konserde bazı büyükeliliklerin mensupları ve Teutonia Derneği'nin üyele-

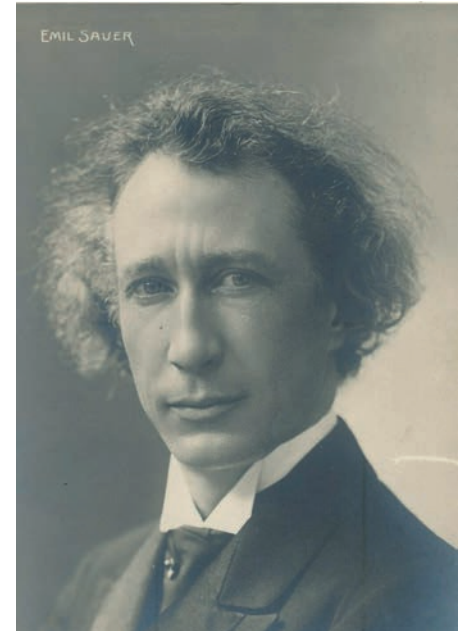
rinin yanı sıra, gazetenin tanımıyla, Pera'nın "high-life"ından da çeşitli simalar göze çarpmıştı. Salonda konser boyunca büyük bir sessizlik hâkimdi; dahası "olağan fısıltılar yerini derin düşüncelere" bırakmıştı.

Oğul Joseph Hellmesberger'in dışında kuartetin diğer üyeleri Julius Egghard (ikinci keman), Théodore Schwendt (viyola) ve Joseph'in kardeşi Ferdinand Hellmesberger (viyolonsel) idi. 18 şubat saat 16:00'da verilen matine konserindeyse bu defa programda Haydn'ın Si bemol Majör ve Schumann'ın Op.41, No.1, La Minör kuartetleri yer alıyordu. Schumann ilk üç yaylı çalgılar kuartetini, Clara ile evlendikten iki yıl sonra, incelediği Beethoven kuartetleri etkisi altında, 1842 yazında, yaratıcılığının olağanüstü bir zirveye ulaştığı bir dönemde kaleme almıştı. Geleneksel yapı içerisinde fantastik ve lirik öğelerin ön plana çıktığı bu kuartet dizisini Schumann, Mendelssohn'a ithaf etmişti. Programda Mozart'ın Do Majör ve Beethoven'ın Op.18, Do Minör kuartetlerinin yer aldığı Viyanalı kuartetin İstanbul'daki son konseri ise 21 şubat akşamı saat 21:00'de gerçekteşti. Belki de buldukları coğrafyadan ötürü, programda Joseph Hellmesberger'in 1893'te Kahire'de bestelediği *Arap şarkısı* da yer alıyordu. Mozart'ın Haydn'a ithaf ettiği *Disonans* kuartetiyle açılan bir programda böylesine bir eser belki ancak İstanbul dinleyicisine sunulabilirdi.

O akşam Teutonia'daki konserde dinleyiciler arasında hiç beklenmedik bir sima daha vardı ki bu kişi Liszt'in öğrencisi piyanist Emil Sauer idi. "Sonuna geldiğimiz bu hafta müzik açıısından mükemmeldi. Uzun süre müzikseverler tarafından da hatırlanacak. Nitekim, harika Hellmesberger konserlerinin ardından Pera, geçen Cuma günü de, kariyerinin zirvesine çıkmış olan Emile Sauer gibi bir kahramanı dinledi" diye yazıyordu 26 şubat 1894 tarihli Le Moniteur Oriental. Emil Sauer 1862'de Hamburg'da doğmuş, 1879-1881 yılları arasında Moskova Konservatuvarı'nda Nikolai Rubinstein ile çalışmıştı. 1884'te İtalya'da Kontes von Sayn-Wittgenstein ile tanışmış ve Kontes de bu parlak piya-

Beyoğlu'ndaki Alman Derneği Teutonia'nın binası

Liszt'in öğrencisi piyanist Emil Sauer

CONSTANTINOPLE.
Entrée de la Grand' Rue de Péra.

Pera'ya tırmanan Yüksek Kaldırım

nisti hâliyle Liszt'e öğrenci olarak yollamıştı. Gerçi Sauer, Liszt'in son dönemine rastladığı için ilk başında kendisini onun halefi olarak görmemişti ve Rubinstein'a daha yakın hissetmişse de zaman içerisinde hâli, tavı ve romantik yorumlarıyla Liszt'in en önemli öğrencilerinden biri olarak piyano tarihine geçecekti.

31 yaşındaki Sauer'in 23 Şubat 1894 Cuma akşamı Teutonia'da verdiği resital iki saate yakın sürdü. İstanbul'da hava çok soğuktu, kar yağıyordu; bütün devlet daireleri ve üst düzey paşaların konakları Sultan II. Abdülhamid'in 21 Şubat'a düşen doğum günü kutlamalarından ötürü ışıl ışıl aydın-

latılmıştı. Zira Le Moniteur Oriental, bütün bu kutlamaların detaylı bir listesini en ince ayrıntısına kadar sütunlarında anlatıyordu. Sauer'in resitali Liszt'in *Erlkönig* transkripsiyonuyla açıldı. Goethe'nin aynı adlı şiirinden ilham bulan Schubert'in bu dramatik lied'i Liszt'in uyarlamasıyla şiirdeki o fırtınalı geceyi klavyeye hünherli bir şekilde taşımıştı. Bunu Liszt'in *Norma* transkripsiyonu takip etti. Bellini'nin bu ünlü operası Pera'ya hiç de yabancı değildi; zira Naum Tiyatrosu'na dönüşecek olan Beyoğlu'nun ilk düzenli opera sezonu 18 Kasım 1841'de illüzyonist Bosco'nun sahnesinde *Norma* ile perdelerini açmıştı. O zaman Ceride-i Havadis gazetesi "hâlen Bosco'nun tiyatrosunda opera oyununu" oynayan kumpanyanın "her ne kadar Avrupa gibi takımları tekmil" olmadığı için "ol kadar lâtafeti yok ise de" yine seyre layık bulunup ileride "daha güzel olacağından şüphe" bulunmadığını yazmıştı. Revue et Gazette Musicale de Paris'te çıkan haberdeyse İstanbul'daki *Norma* temsilinde seyircilerin bağdaş kurup, nargile içerek operayı seyretmiş oldukları, avizenin çevresini büyük bir duman bulutu kapladığı, ancak buna rağmen prima donna'nın sesinin etkilenmediği -biraz da söylene havasında okurlara duyurulmuştu.

Emil Sauer o akşam verdiği

Beyoğlu resitalinde sadece hocasının transkripsiyonlarını çalmakla kalmamış, Beethoven'ın Op.57, Fa Minör, 23. Piyano Sonatı *Appassionata*'yı da seslendirmişti. O zamana kadar Beethoven'ın en fırtınalı sonatı olarak kabul edilen eseri besteci, Kont Franz von Brunswick'e ithaf etmiş ve notası 1807'de Viyana'da basılmıştı. Bach'ın bir prelüd ve fügenün de yer aldığı programını Sauer belli ki virtüözitesini ve tekniğini en iyi şekilde gösteren bir repertuar çerçevesinde oluşturmuştu; piyano akroçuşunu dahi Viyana'dan beraberinde getirmişti. İstanbul'daki o karlı akşamda Chopin'in Op.25, 11. Etüd'ü de Teutonia'nın salonundan sokaklara yankı-

lanıyordu. Bunu "erken ölen genç besteci"nin Fa Minör *Fantaisie*'si, Op.57, *Berceuse*'ü ve bir baladı takip etti. *Le Moniteur Oriental*'in "erken ölen genç besteci" tanımlaması çok doğaldı, çünkü Chopin'in Paris'te 1849 yılında 39 yaşındaki ölümünün üzerinden daha henüz 45 yıl geçmişti. O akşam Teutonia'daki dinleyiciler arasında Chopin'i Paris'te canlı dinlemiş olanlar bile olabilir. O akşam dinleyiciler arasında Osmanlı Bankası'nın yönetim kurulu üyesi Sir Edgar ve eşi Lady Helen Vincent, Guatelli Paşa, Dussap Paşa, Faik Paşa, Musurus Bey ve kemancı Alcibiade Anemoyanni de vardı.

Edvard Grieg'in Hardanger Fiyordu kıyısından Schubert'in *Erlkönig*'ine, Beethoven'ın *Appassionata*'sından Chopin'in Paris'ini anımsatan etütlere 1894 yılının karlı kış sezonundan yitik sesler işte böyle geliyor yıllar sonra kulaklara. O sesler arasında yaşıyor! Tam da o sırada aynı gazetenin ilan sayfalarında Messageries Maritimes Şirketi'nin İstanbul-Odessa hattında çalışan buharlı gemilerinin günlük tarifleri gözüme çarpıyor. En son konserimi beş sene önce verdiğim Odessa'da şehrin o muhteşem opera binasında Donizetti'nin *Aşk İksiri*'ni izlediğimi hatırlıyorum. Şu an o coğrafyadan gelen görüntüler karşısında herkes gibi ben de derin bir üzüntü duyuyorum. Keşke insanoğlu hep güzelliklerin izinde gitse ve o güzellikler sararıp solmuş gazetelerin satır aralarında kalmasa diye düşünüyorum. Ama o zaman da sanat olur muydu? Nitekim Adam Zamoyski, Chopin için şöyle yazmış kaleme aldığı beste-

Odessa'nın tarihi opera binası

cinin biyografisinde: "Hayatı, romantik sanatçı kavramını özetler - cennetten sürülmüş, yarı insan yarı melek, bu hayata, insanlığa ilham vermek için gelmiştir, ancak buraya ait değildir ve doğal unsurundan kopartılmış bir yaratığın karşılaştığı bütün eziyetlere burada maruz kalır." O yitik sesler işte böyle ruhlardan çıkar... 🌿

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.